

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

БРОЙ 2

2020

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION

VOLUME 2

2020

СПОМЕНИ ЗА НЯКОИ КОЛЕГИ ОТ КАТЕДРАТА

ЛЮБОМИР ПОПОВ

Lubomir Popov. MEMORIES OF SOME COLLEAGUES FROM THE DEPARTMENT

Спомените не могат да се свеждат до простото описание на външния вид, характера и начина на обличане на даден човек. Може да са и такива, но това е все едно да съдим за него по снимката му. Към тях трябва да прибавим и тези за времето, в което той е живял, защото всички ние сме подвластни на неговото влияние. Такъв е характерът на моите спомени за някои колеги от катедрата, като съзнавам, че неизбежно са плод на субективните ми впечатления, пристрастия и оценки.

Професор Найден Чакъров

Бях студент на проф. Н. Чакъров (през 1970-74 г.), но не можах да му стана „колега“, тъй като още преди да постъпя като асистент в специалността – 1979/80 г., той беше пенсионер. След това се виждахме по различни поводи, но общуването ни така си остана инцидентно, за което съжалявам – имах своите въпроси към него, които не успях да му задам. Ще ги посоча по-нататък.

Проф. Чакъров ни водеше лекции по *История на педагогиката, Сравнителна педагогика и Педагогическо взаимодействие* (спецкурс). Часовете за лекции бяха малко

неудобни – от 19 до 21 ч., поради неговата заетост в Института за съвременни социални теории. Въпреки това, присъствахме масово в аудитория 45. Независимо от късния час и умората от натоварения ден (за нас – с други лекции и упражнения, за него – с работата в Института), както и от факта, че той „не пускаше лист“ за проверка на присъстващите. Просто беше интересен като лектор. По-късно си дадох сметка, че за някои от нас той е бил пример за професионално поведение. Беше от типа лектори, които използват картончета със записани „опорни пунктове на мисълта“. Те му осигуряваха структурата на изложението – погледне поредното картонче, наименованието на абзаца и го сложи отдолу на купчината, която държеше в ръце, като правеше по няколко крачки пред дъската или пред първия ред банки. Понякога и рисуваше върху дъската. Наричахме го *Дядо Найдено* повече от уважение, отколкото поради календарната му възраст.

Впечатляваха ни няколко неща, сами по себе си много стойностни за професията, а и може би поради контраста с поведението на някои други преподаватели. Едно от тях беше ритъмът на изложението – умерен, нито много бърз, нито бавен, с благозвучен и мек глас. Така можехме да записваме без напрежение. Към слушателите проявяваше благосклонно отношение – с лека усмивка и доброжелателен поглед зад очила с голям диоптър, който местеше последователно върху всеки от нас. Понякога фиксираше в очите някой от студентите от първите два-три реда, отново усмихнат, акцентирайки върху някаква мисъл. Няколко години по-късно прочетох в книгата на Кирил Василев *Красноречието*, че това се препоръчва като подходящ тип поведение на лектора. Както и за противоположното поведение – това на „страхливия лектор“ – отбягване погледите на студентите от аудиторията и гледане към пода или ъглите на тавана.

Друго, което впечатляваше, бяха бързите реакции на проф. Чакъров на възникналите в аудиторията ситуации. Веднъж, при темата за възпитанието на подрастващите в първобитното общество, точно когато говореше за огромната роля на „вярата в духове“, неочаквано вратата на аудитория 45 се отвори безшумно, вероятно поради някакво течение. Разбира се, всички погледнахме натам, погледна и той, като произнесе тихо и усмихнато, с леко наведена глава: „*Това дух ли беше ?*“

В друг случай, пак по време на лекция, не знам поради какви причини, групата беше станала по-шумна от обикновено. На два-три пъти проф. Чакъров направи малки паузи, но шумът не спря. Тогава той прекъсна изложението си и каза: „*Е, добре, днес*

виждам, че не ви е интересно. Кажете по какъв въпрос искате да си говорим?“ Мисля, че спряхме да шумим. Но като поука е мен остана изводът, че той беше готов да продължим работата, независимо от късния час, пренебрегвайки собствената си умора и това, че ще се отклоним от конспекта, но с готовност да удовлетвори нашите собствени познавателни (или други) интереси.

Друг път спря изложението си и попита директно наш колега, който говореше със съседа си, „какво го вълнува“. Колегата ни просто трябваше да се извини, но вместо това сподели проблема си, като завърши с малко провокативното: „*Професор Чакъров, Вие какво мислите по този въпрос ?*“ Проф. Чакъров реагира със следната реплика: „*Колега, предлагам Ви и Вие, и аз да се подготвим по този въпрос, като прочетем литература за него в библиотеката, защото и Вие и аз не знаем отговора му. Следващия път обещавам да поговорим за него.*“ По този елегантен начин проф. Чакъров не допусна да губим време за въпрос, който засягаше нещо незначително като проблем. Но особено ме впечатли признанието му, че „не знае“ отговора и че ще се постарее „да се подготви за него“. За мен това беше нещо ново – от учителите си не бях чувал подобно признание.

Години по-късно прочетох мнението на Гр. Гибс, С. Хейбшоу и Тр. Хейбшоу за *принципа на разкриването*, както и за стила на преподавателите *признаване на собствените грешки или трудности* в работата („Много преподаватели смятат, че ако покажат слабостите си, студентите ще престанат да им вярват. Всъщност, студентите уважават преподавателите, които не претендират, че са свършени. Вие може да посочите слабостите си, като кажете: „Съжалявам, не знам отговора на този въпрос“ или „Не съм чел тази книга, кой е авторът“ и пр.). Дали проф. Чакъров беше се запознал с този принцип като студент, или той беше негово собствено достижение, не е ясно, но поведението му в тази ситуация го илюстрира по перфектен начин.

Веднъж поканих на негова лекция моята съгражданка и съученичка Дора, бъдещата съпруга на Велко Кънев, по това време студентка в друго ВУЗ. При случайна среща по софийските улици ме беше попитала дали имаме интересни предмети и лектори. Това беше поводът да дойде на лекцията. Професор Чакъров влезе в аудиторията, поздрави ни докато вървеше към катедрата, погледна ни от там и каза: „*Виждам, че днес имаме гостенка ?*“, след което започна да говори. Нищо странно до тук, но само ще отбележа, че потокът ни беше около 80 души. Как той ни беше запомнил по физиономии само след 5-6 лекции, за да констатира, че има нов човек в

него ? И отново по-късно прочетох в публикациите на проф. Стоянка Жекова за качеството *педагогическа наблюдателност* като компонент на професиограмата на учителите. Проф. Чакърров ни го демонстрира по убедителен начин тогава.

В спецкурса *Педагогическо взаимодействие* проф. Чакърров ни представи идеите си, обосновани в трудовете му *Педагогика и диалектика* (1966) и *Педагогиката като наука* (1971). Концепцията му за *педагогическата реалност* и нейния *атомен строеж* (респ. за *педагогическото взаимодействие* като неин атом и първична градивна единица) според мен имат безспорна светогледна значимост. Осъзнаването, че ***педагогическото не е затворено единствено в училище*** е важен стожер на научния педагогически светоглед и ми се струва, че той отличава студентите от специалност Педагогика от всички останали. Години наред съм констатирал, че, подобно на тях, и студентите от учителските профили, и курсистите от системата на СДК, проявяват подчертан интерес към тази теза, когато я изучаваме, и определено стават нейни апологети. А от нея до осъзнаването на същността и различията между науките *Педагогика* и *Училищна педагогика* (и пр. частни педагогически науки) има само една крачка, която те прекрачват с лекота.

Що се отнася до въпросите, които не можах да задам на проф. Чакърров, те са: „*Защо в неговия модел на педагогическо взаимодействие присъстват като задължителна характеристика възрастовите особености на двете лица, след като тя снижава равнището му на пределна абстрактност ?*“ Следствие от него са въпроси от вида: „*Тогавя какъв вид взаимодействие е примерно една беседа в читалището, при която една част от слушателите са по-възрастни, а друга – по-млади от лектора ?*“ Или: „***Педагогическото и андрагогическото взаимодействие са различни феномени*** (според Н.Ч.). *Но като логическа основа за разграничаването им авторът посочва възрастовите особености на лицата, а не същностната характеристика **наличие на педагогическа преднамереност**. Следователно, те не би трябвало да са различни феномени, защото и двете я притежават!*“

Втора група въпроси възниква именно около идеята на проф. Чакърров за най-важната, същностната характеристика на *педагогическото взаимодействие* – *педагогическата преднамереност*. Той я дефинира като *желанието на едното лице да подпомага формирането на другото*. Поради това, когато при общуването между две лица се появи педагогическа преднамереност – то, от някакъв друг вид, става педагогическо. Така характеристиката *педагогическа преднамереност* служи като

граница, която разделя педагогическото от не-педагогическото. Възниква обаче въпросът: „*Как тогава да си обясним феномените слаби уроци или слаби лекции, които може да са имали много добре формулирани цели (целта е понятие-синоним на педагогическа преднамереност). Те педагогически взаимодействия ли са, след като целите им, като тяхна същностна характеристика, не са били реализирани*“

Наистина съжалявам, че не можах да задам тези въпроси на проф. Чакъров и да чуя отговорите му. Те обаче изиграха своята роля за доразвитие на неговите идеи за педагогическия атом, тъй като по тях години наред разсъждаваме в лекции и упражнения със студентите. В този смисъл си мисля, че големият учен е такъв не само заради обосноваването от него теории, но понякога и само заради това, че е оставил в наследство някои зададени от него и нуждаещи се от допълнителни аргументации тези.

Професор Жечо Атанасов

Първите ни срещи с проф. Жечо Атанасов бяха по дисциплината *Детска литература* през III-ти семестър. Те потвърдиха слуховете, че е „кибритлия“ и че е строг със студентите. Говореше малко отсечено, като при някои ситуации звучеше в „японски“ стил – сякаш се кара на някого. Може би поради този стил на говорене „а“-то при неговата артикулация не беше чисто. То звучеше по-скоро като „о“, подобно на онова „Са-а-мо Це-Се-Ко-о-о!“ , което подрастващите фенове на ЦСКА пеят по стадионите, считайки, че с такова произношение изглеждат по-възрастни. По-късно ни преподаваше и *История на българското образование*. Ние го наричахме *Жечо* за по-кратко, а и може би заради това звучно „ч“ в името му.

Лекциите ни при него бяха също в 45 аудитория, от 9.15 ч. Винаги, някъде към 9.30, по улицата долу под прозорците на аудиторията пристигаше боклукчийската кола и започваше шумно да изпразва контейнерите с боклук. Това ядосваше Жечо, той спираше изложението си и казваше дежурната си фраза: „*А така! Вечния номер...*“

Веднъж се почувства обиден и изрази директно огорчението си от курса ни. Не бяхме го поканили на вечерята по случай студентския празник – 8 декември 1972 г. За да се разбере същността на този пропуск ще отворя една скоба. По онова време студентския празник се отбелязваше много тържествено и на различни равнища. Най-високото беше срещата на студенти от всички ВУЗ-ове в страната с държавното и партийното ръководство в Партийния дом – сутринта в деня на празника от 10 ч.

(Веднъж на една такава среща Т. Живков беше започнал речта си с думите: „*Скъпи студенти, честит 8-ми март!*“). Пак в деня на празника, студентите от няколкото ВУЗ-а в София манифестирахме по улиците, обособени в самостоятелни колони. Тези манифестации бяха спонтанни, весели и шумни, със съответните закачки при неизбежните срещи в центъра на София. Срещат се колоните на СДУ (Софийски държавен университет) и МЕИ (Машинно-електротехнически институт, тогава помещаващ се в сегашната сграда на *Квадрат 5* на площад „Паметника Левски“). При срещата студентите от МЕИ ни поздравяват: „*С-е Д-е У-у-у-у-у! С-е Д-е У-у-у-у-у!*“ Ние отвърщаме: „*Привет на техникума „Ленин“!*“ Обажда се и колоната на ВИФ (Висш институт за физкултура „Г. Димитров“): „*Мир, труд, спорт!*“, на което другите две колони отвърщат със смях и т.н. Вечерта студентите празнуват, пак по ВУЗ-ове, в отделни ресторанти. На тези вечери присъстват и преподавателите, поканени от студентите. Така студентските празници на практика играеха огромна роля за сплотяване на студентите по курсове и випуски, както и с преподавателите, за създаване на самочувствие като представители на собственото ВУЗ, илюстрирайки онова, което се пее в студентския химн:

Да се веселим сега, докато сме млади!

.....

Да живее академията! Да живеят професорите!

Първокурсниците започваха да се усещат като студенти именно след първия си студентски празник.

Преподавателите се канеха официално от комсомолския секретар на всеки курс, като разпределянето на задълженията – кой курс, кой преподавател да покани, се уточняваше на специално заседание на факултетното ръководство на Комсомола. Нашият комсомолски секретар не си беше изпълнил задължението спрямо проф. Ж. Атанасов (по-късно той се издигна до професор и доктор в областта на историко-педагогическите науки). Гафът беше голям. Ж. Атанасов изрази огорчението си на първата лекция след празника, от катедрата в 45 аудитория, с думите: „*Е, благодаря ви! Толкова години съм преподавател в тази специалност и за пръв път ми се случва да не бъда поканен на студентския празник!*“ И нищо повече. Разбира се, той можеше да дойде на вечерята и без покана, но въпросът беше в спазването на ритуала, в това, че са нарушени традициите на специалността и на Софийския университет, към които той съзнателно се стремеше да ни приобщи.

Именно в такъв контекст съм склонен да оценя някои негови похвати по време на лекциите. Това бяха някакви реплики, изразяващи близост със студентите („*Лучияне, ти кога си обръсна брадата ?*“); анекдоти („*Иванчо пасе патките, а в реката се вижда обратното*“); спомени (обикновено за казармата); бисери от произведения на българските възрожденски писатели („*Биволе, биволе, черно същество! Що стоиш и гледаш като вещество !*“); щрихи към личността на известни по онова време хора („*Тончо Трендафилов ми обеща, че ще направи всичко възможно да дойде на заседанието, което значи, че няма да дойде*“); някои случки от ежедневието на Университета (как бай Кольо, единствения „охранител“ по онова време, угасил някакъв малък пожар в сградата на Ректората и ректорското ръководство го наградило – Жечо беше по онова време заместник ректор; как наказали студенти, които пушили в коридорите) и пр.

Позволяваше си да иронизира някои други специалности, включително и престижните. Например, за да подчертае факта, че научните изследвания трябва да преследват сериозни цели, той иронизираше социолозите: „*Напънали се социолозите и след много изследвания установили, че мъжете се женят за жени*“. Присмиваше се и на често срещаната лексика в историческите публикации с фразата: „*Както казват историците: „Съвсем сигурно е, че може би...“*“ И досега тази лексика в различни варианти може да се чуе в научния и научнопопулярния речник на историците в публикации или телевизионни предавания: „*С голяма вероятност може да се приеме, че...*“; „*Може основателно да предположим, че...*“; „*Възможно е...*“; „*Както изглежда...*“ и пр. Когато ги чета или чуя, винаги се сещам за тази иронична фраза на Жечо.

Подобни похвати нямаха пряка връзка със съдържанието на лекциите и затова си мисля, че включването им е целяло не само да ги освежи, но и да укрепи самочувствието ни на студенти от специалност Педагогика, да изпитваме радост и удовлетворение от това, да ни направи причастни към самата институция Софийски държавен университет. Подобно поведение спрямо нас имаше например и Кирил Нешев като асистент по *Етика*.

Спомням си две особено силни „избухвания“ на Жечо Атанасов. Георги Едрев, негов асистент, го беше попитал с една бележка, дали трябва да присъства на семестриалния изпит. За Жоро това беше първи изпит като асистент и не му беше ясно каква е ролята му в него. Тъй като с протезата си се придвижваше трудно, явно искаше

да си спести едно идване до Ректората. Жечо обаче реагира много остро, включително като постави въпроса за разискване на факултетен съвет! За съжаление, Г. Едрев си отиде рано, оставяйки и у нас, и у студентите, впечатлението за един изключително компетентен и коректен преподавател и колега.

На друго събиране на общността, по повод една вътрешна защита на кандидатска дисертация, когато взе думата като водещ, Жечо започна остро: „*Чуйте, чуйте за какво става въпрос!* – и започна да чете началото на дисертацията: „*Ако търпеливият читател прояви достатъчно издръжливост и успее да достигне до края на тази дисертация ...*“. *Слушай, младежо, тук става въпрос за наука! А в науката се влиза със страхопочитание, внимателно, „по терлици“, без такова високомерие и показно самочувствие! Какво си въобразяваш...*“ и т.н.

Това е ситуация, в която никоой не би искал да попадне (прохождащият в науката по онова време колега по-късно достигна до професор и доктор на педагогическите науки). В много отношения обаче се оказва, че такива ситуации на остро противопоставяне са типични, присъщи и неотменими за академичните среди. Приличат ми на ПТП-та, в които попадаме без да сме ги искали, с различна честота, степен на виновност и последствия.

Проф. Ж. Атанасов се славеше и с особената си чувствителност към правописа. Поради факта, че изпълняваше различни административни длъжности, му се налагаше да чете различни документи и писма. Винаги кипваше спонтанно и поправяше брутално върху листа всяка стилистична или граматическа грешка. Някои преподаватели считаха тези реакции за излишни и едва ли не за най-важен белег на управленската дейност на Ж. Атанасов, които изместват акцента на вниманието му от същността на проблемите. Ако авторът на писмото беше пред него, обикновено отнасяше критиката му. Жулиета Савова разказваше за неин състудент от Виетнам, който погрешно изписал името му в студентската си книжка – *проф. Жанчо Атанасов*. Жечо го прочел, когато заверявал семестъра, и...книжката изхвърчала през прозореца на 68-ми кабинет. Много се ядосваше и на честото грешно изписване на названието на факултета от някои студенти – *Филосовски*.

Аз също щях да си изпатя, но не знам защо ми се размина. Като млад асистент ми възложи да резервирам място за обяд в ресторант близо до Ректората. Беше дошъл гост от чужбина, някакъв професор, и, като Декан-домакин, Ж. Атанасов трябваше да го заведе на обяд. Резервирах места, написах му бележка за часа и мястото – *Чехския*

клуб, и я дадох на секретарката. Спомням си, че специално се замислих над думата и съзнателно я изписах така. По-късно Жечо прочете бележката пред мен, засмя се и каза „Това се пише „чешки“, а не „чехски“!“

По време на изпита по ИБО бяхме насядали 5-6 души по бюрата в 58 кабинет, чакаме си реда. По едно време Жечо стана да се разхожда, и, както беше прав, каза: „Хайде, колежке, говорете!“. „Колежката“ – Ана Ш., с подпряна на ръката глава, го погледна отдолу с леко извъртени очи и усмихната му каза: „Ами ако мълча?“ Всички изтръпнахме – да кажеш на Жечо подобна реплика?! За всеобща изненада Жечо се усмихна, очевидно доволен от нейния въпрос, и отговори нещо също закачливо. Изпитът мина много добре. И досега давам на студентите този случай като класически пример за „ефекта на пола“ при изпитването.

Въпреки строгостта си, Жечо Атанасов беше склонен да откликва на студентските искания. Например, споделихме пред него, че подготовката за изпита само върху записки от лекции и оригинална литература в библиотеката ще бъде трудна работа. Просто липсва систематизация на съдържанието. Помолихме го да издаде учебник по *История на българското образование*. И той го направи. Получи се обаче нещо уникално – екземпляри от този учебник вероятно има във Филиалната библиотека и е интересно да се видят. Размерът на страниците е по-голям от сегашните листи А4, тяхното качество е много лошо, буквите са отпечатани на циклостил, поради което са в непълен вид. Затова около 80% от думите са нечетливи. Всеки студент с химикал дописа всички думи поотделно, за да може текстът да се чете нормално.

И още веднъж Жечо Атанасов се съгласи с мнението на студентите. Нашият колега – Красимир Машев (по-късно утвърдил се като писател, поет и криминалист във Варна) изказа съображението, че наименованието *Детска литература* е некоректно и подвеждащо – то буквално означава *литература, написана от деца*. Той предложи наименованието „*Възпитателни идеи в литературата за деца*“ като най-подходящо. Жечо Атанасов се съгласи с него.

Така, особено вече когато станяхме „колеги“ във Факултета по педагогика, се убедих, че „кибритлийското поведение“ на Жечо беше донякъде показно, привидно, малко от казармен тип (самият той не криеше, че е бивш военен). Достатъчно е да видим снимката му на стената в 58 кабинет – може би това е истинският Жечо Атанасов – на нея той е усмихнат и доброжелателен.

Професор Вера Бойчева

Когато бях студент, В. Бойчева беше асистент на проф. Н. Чакърров и проф. Ж. Атанасов, водеше ни упражненията по техните дисциплини. От нея се излъчваше някакво спокойствие, подплатено от бавния ѝ говор, което се пренасяше и в цялостната атмосфера в часовете ѝ. Това като че ли ни сближи, а присъствието ѝ по време на изпитите водеше до повече увереност у нас. Независимо от респекта си спрямо титулярите, тя се намесваше в помощ на студента, ако той се затрудняваше при отговора си. Направи го и за мен, когато „запечах“ на някаква историческа дата на изпит при Жечо. В. Бойчева се намеси с думите: *„Професор Атанасов, това е пети изпит на студентите и те са много изморени. Затова се затрудняват днес“*. Много често присъстваше на лекциите на двамата титуляри, което оттогава приемам като целесъобразен стил на академичен живот.

Проф. Бойчева беше известна със своя консерватизъм относно българския език. Само така мога да квалифицирам нейното недоволство от наличието на чуждици, както и на нови думи в него. Спонтанно реагираше и при отклоненията от книжовните му стандарти. Веднъж се провикна на Факултетен съвет към доц. Л. Станоев: *„Людмиле, не се казва абсолютно, а абсолютно!“*

Моето убеждение беше, че, подобно на научния речник (речникът на всяка наука), естествено състояние на всеки език е да се развива постоянно, като се обогатява с нови думи. Имах и аргументи за това. Веднъж, вече като асистент, заговорихме за това с нея. Впечатли ме нейната неотстъпчивост по въпроса, като аргументите си за чистотата на българския език предлагаше пак така бавно, макар и изказани с малко по-висок тон. Тогава си помислих, че просто подражава на някои наши възрожденци, защитаващи същата идея (например да не казваме *кибрит*, ами *драснѝ-палнѝ клѣчица*). Нещата можеха да стигнат до продължителен спор и затова не го продължих.

Не ѝ спестих обаче „сблъсък на мнения“ по един друг въпрос – за *целта на възпитанието*.

За мен съществува едно добре видимо противоречие между историческата и теоретичната трактовка на този проблем и поисках да чуя нейното мнение за него. В историко-педагогическата трактовка проблемът се свежда до *обосноваването на някаква „личност-идеал“*, която се приема като *цел на възпитанието*. В различните исторически епохи и съобразно светогледни ориентации на авторите се променят и постановките за целите.

Педагогическата теория разглежда въпроса в по-широк план. Той се обуславя от факта, че *педагогически цели* като феномен се поставят и преследват в конкретни ситуации, примерно в организационните форми за обучение и възпитание. Как в един урок например можем да говорим за цел „формиране на оратор“ или на „всестранно развита личност“?

Освен това, обосновката на *личностните характеристики на идеала* е сериозна задача, която може да се реши само от „колективния ум“, т.е. чрез усилията на философи, социолози или етици, с участието на политически и религиозни идеолози, включително разбира се и педагози.

В разговора ни с проф. Бойчева изтъкнах само последния аргумент (че обосновката на идеала е колективно дело), като нарочно засилих нещата, завършвайки с извода: *„Проблемът за целта на възпитанието не е педагогически проблем“*. Спестих фразата *„в този му вид, в който го разглеждат историците на педагогиката“*. Тя се изненада и замълча за кратко, просто усетих, че прие тази мисъл като кошунствена. Само каза: *„Но ако това е така, то лишаваме педагогиката от най-важното в нея. Как така проблемът за целта да не е неин ?“* И дотук спряхме – не можех да си позволя да чета лекция на един професор.

Стремежът на В. Бойчева да тушира напрежения се прояви особено ярко в един държавен устен изпит. По това време устните изпити се провеждаха в три различни кабинета пред смесени изпитни комисии (преподаватели от различни катедри на специалността), защото и въпросите в конспекта бяха от различни научни области. Председател на нашата комисия беше професор от друга катедра, в нея участваше и В. Бойчева, тогава *доцент*.

В началния час за изпита – 8.30, пред 58-ми кабинет бяхме налице членовете на комисията и всички студенти, с изключение на Председателя. Решихме изпитът да започне, с мотива, че докато първите влезли в кабинета студенти мислят, Председателят ще дойде. Но и след половин час него го нямаше. Възникна проблем – какво да правим ? Решихме изпитът да започне по същество – първият готов студент да започне да говори. При всяко забавяне психическото напрежение при чакащите отвън студенти щеше да се повиши, можеше да се стигне до недоволство и изобщо до опорочаване на процедурата. Някъде към 9.30 на вратата се показа Председателят, видя, че сме почнали, и каза: *„Само да си оставя нещата в кабинета“*. След не повече от минута влезе рязко в 58-ми кабинет, без да се е събличал, и ядосано каза: *„Вие сте*

започнали изпита без да дочакате Председателя на комисията. Щом е така, продължавайте да си изпитвате сами, аз си тръгвам!“ И наистина си тръгна.

Възникна опасност резултатите от изпита да се анулират, защото в протокола щеше да липсва подписът на Председателя ! И студентите да се явят на поправителната сесия през септември.

Именно тогава доц. Бойчева пое нещата в свои ръце, буквално хукна след ядосания професор по коридора и след няколко минути успя да го доведе.

Струва ми се, че тази ситуация е показателна в много отношения. По своето вътрешно богатство тя може да бъде предлагана като казус в упражненията по ВУЗ-овска педагогика, пък и по други дисциплини, със заглавие примерно *Капризният професор*. Аз лично не мога да си обясня как така човек може да промени за по-малко от минута настроението си, без ситуацията да се е променила? Всеки читател сам може да открие нейните разнообразни аспекти – професионално-ролеви, психически, педагогически, културно-поведенчески, емоционални и т.н. Какъв ли е бил и резонансът ѝ у студентите и техните родители?

Един от своите разкази Чудомир започва така: *„Когато Бог иска да накаже някого, прави го учител. Това го е казал Сократ.“* Попитах проф. Бойчева знае ли за тази фраза на Сократ. Тя много се изненада и ме попита къде съм я чел, аз пък ѝ казах, че съм очаквал тя да ми посочи оригиналния източник.

Въпросът е в това, че тази фраза не е анекдотична, макар че функцията ѝ като начало на разказ е именно такава – да предизвика усмивка и интерес у читателя. (Тя се различава например от тази, която Банко Ганов ни каза веднъж: *„Съгражданите и приятелите на Сократ го закачали, че жена му е много проклета. Сократ отвърщал: „На вироглав кон – здрав ездач!“*). Обвързването на учителството с Божие наказание е светогледна идея, защото внушава, че тази професия е била трудна през всички исторически епохи. Ето защо тя буди професионален интерес и може да се формулира като теза за докторска дисертация.

След реакцията на В. Бойчева обаче, у мен възникнаха принципните въпроси: защо през 20-те години на ХХ век студентите, подготвящи се за учители (Чудомир е бил такъв), са знаели за тази идея на Сократ; какво учебно съдържание са изучавали по История на педагогиката; защо ние като студенти през 70-те години не сме имали възможност да учим от подобни съдържателно по-богати източници, които по-

подробно разглеждат педагогическите възгледи на Сократ и т.н. Това са въпроси, на които и досега не съм си отговорил, и дано колегите от тази сфера имат своя отговор.

Когато се пенсионира, проф. Бойчева категорично отказа честване.

Доцент Банко Ганов

По онова време (70-те години) Банко Ганов беше около 50 годишен, среден на ръст, възпълен, набит, с късо подстригана бяла коса, много жизнен и подвижен. Говореше с леко пресипнал глас, като акцентираше на завършващото изречение, последвано от съвсем малка пауза. Обикновено това ставаше и с широка усмивка, но със затворени устни и леко повдигане на брадата. Впечатляваха неговата работоспособност, трудолюбие и доброжелателност. Във връзка с последното: веднъж в неформална обстановка колеги разговаряха по повод на някаква кандидатска дисертация. Жечо Атанасов каза: „*Банко Ганов непременно ще я пусне...*“ (и продължи да изрежда как другите членове на комисията евентуално ще гласуват).

С нас като студенти работеше малко преди пенсионирането си, като тези си качества той демонстрираше ежедневно. Водеше ни едновременно лекциите и упражненията по *История на педагогиката*. Запомнил съм го като единственият преподавател в нашата специалност, който на първото упражнение, вместо да реши някои организационни въпроси за двадесетина минути, изнесе двучасова лекция на тема: „*За ползата от упражненията по История на педагогиката*“. Всъщност такъв облик имаха по принцип упражненията при него – поради липса на достатъчно литература по онова време, ние не бяхме готови да бъдем „активната страна“ в тях и Банко Ганов ги превръщаше в лекции.

Особен интерес имаше към темата за *педагогическите идеи и дело на Надежда Крупская*, вероятно подготвяше някаква сериозна публикация за нея. Така че повечето занятия при него бяха на тази тема. За лош късмет, точно тя ми се падна на изпита при него. Говорих някъде около 15 мин и казах „*Това имах.*“ Той ми отвърна: „*Да, ама има още.*“

Банко Ганов ни беше ръководител на летния педагогически стаж в Москва и Ленинград – 20 дни през месец юли 1973 г. Бяхме група от 10 студенти-третокурсници. По-късно осъзнах колко трудно се организират подобни стажове, най-малкото поради факта, че през лятото училищата и ВУЗ-овете са във ваканция (през 1981 г. като

асистент в специалност Педагогика водих група наши студенти на летен стаж в Краков, а след това посрещнах полски студенти за стаж в България). Каква педагогическа практика може да се провежда през лятото? Но за нашия стаж Банко Ганов беше организиран доста срещи с научни работници и колеги от научно-изследователски институти по педагогика и психология в Москва и Ленинград, мобилизирайки личните си контакти с много „съветски другари“ (тази фраза той употребяваше много често).

Преди стажа Б. Ганов предварително ни подготви по въпроса *как трябва да се държим там*. Особено наблегна на това по никакъв повод да не изказваме критика или недоволство, да не разказваме вицове, да внимаваме какви въпроси задаваме и пр. Това беше времето на Л. Брежнев и подобен инструктаж Б. Ганов беше преценил като наложителен. Той вероятно ни предпази от някои нежелателни реакции при сблъсък с тогавашната реалност в Съветския съюз. Но не съвсем.

Една вечер отидохме да вечеряме в ресторант *София* в Москва, с българска кухня и с местен персонал. Около 40 минути никой не дойде да ни обслужи, макар че бяхме група. Естествено бе да почнем да мърморим и да изкажем някои мнения относно обслужването. По едно време дойде някакъв мъж и поговори с Банко Ганов като най-възрастния и предполагаем ръководител на групата. Банко Ганов пък се обърна към мен: „*Ников, ти или някой друг псували ли сте, защото не идват да ни обслужват ?*“ (не знам защо той ме наричаше с бащиното ми име). Отговорих му, че не съм, нито пък съм чул някой друг да псува (в групата бяхме само три момчета), а така си и беше – недоволствахме, но нямаше ругаене. Излезе, че не намират време да си свършат работата, но дошли да ни търсят сметка защо недоволстваме, на всичкото отгоре – „пресолили манджата“ – били сме псували?! Изобщо един стил на мислене тогава, според който критикуването на нещо малко и конкретно се тълкува като критика на по-голямото – социалния/социалистическия строй! (Нищо, че в химна им се пее: *Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек!*“). Банко Ганов успя да тушира нещата, като ги убеди, че „нещо не са ни разбрали“, но се беше притеснил сериозно.

Един следобед играехме футбол на малко стадионче в студентския кампус в Москва, където бяхме настанени по време на стажа. По едно време мина някакъв около 50 годишен „дядя“ и се спря пред Тошо, наш колега от специалност философия, и те на стаж по същото време в Москва (по-късно Т. Годоров стана преподавател и достигна до професор по философия и социални науки във ВИАС (УАСГ) в София). Чичото му каза

остро: „*Молодой человек, это неприлично!*“ Поради юлската горещина Тошо играеше по бански. Разбира се, веднага отиде и си облече някакъв анцуг. Кое обаче беше неприличното? Наоколо нямаше никакви други хора, само ние, студенти от различни страни – върху кого оказвахме лошо морално въздействие ?

По-късно си дадох сметка, че този стаж е бил донякъде рисков за нас. Могли сме да стгрешим нещо, от което да произтекат непредвидими последствия. Всъщност по онова време подобна атмосфера на изострена обществена чувствителност имаше и у нас. По време на лятна практика със студенти от втори курс Педагогика през 80-те години, играем футбол в едно провинциално училище. Един от студентите си беше завързал дългата коса на конска опашка, за да не му пречи. По едно време дотича ядосана директорката на училището и се обърна директно към всички: „*Аз хора с такива коси не допускам в двора на училището си! Напуснете веднага!*“ И ние напуснахме. На кого можеха да повлияят лошо дългите коси, след като нямаше никакви деца около нас ?!

Споменавам паралелно тези два случая, за да се открият по-ясно мотивите на Банко Ганов да ни инструктира за поведението ни по време на стажа. Спомням си и за една комична ситуация в Москва, следствие от това, че бяхме слушали тези инструкции с „едно ухо“. Б. Ганов ни предупреди да бъдем внимателни с руския език, за рисковете от възможни недоразумения, когато общуваме с колегите си или с гражданите в Москва и Ленинград. Даде ни и пример със студенти от Унгария. При една международна конференция те говорели на руски, при което руските им колеги ги попитали: „Къде научихте така лошо руския език ?“ Унгарците им отговорили: „В България.“ Та и ние. При „срещата за запознанство“ с колегите руски студенти втората вечер в Москва, трябваше да се проявим по някакъв начин. Избрахме една руска песен, която се пееше по студентските квартали и студентски град тогава, в съпровод на китара от Румето (сега Румяна Милкова е професор, доктор по психология). Буквите в черно са нашите грешни окончания на руските думи:

Кто не знает банда, банда из Одеса.

Банда под команда Василька...

Прекъсна ни общ, спонтанен смях на руските студенти. Б. Ганов се втурна заинтригуван от съседната стая, но ние не можахме да му обясним нищо. Руската граматика си беше останала в аудитория 45, в часовете по руски език при доц. Дончева. Масово имахме четворки по този език и демонстрирахме този факт в Москва.

Една сутрин се излежаваме в кампоса и чакаме да стане време да отидем в някакъв институт. В спалнята влезе мъж на около 60 години и попита за Банко Ганов. Обяснихме му, че е излязъл и че ще се срещнем в 11 ч. в института. Запитахме го кой е и той отговори:

– Чели ли сте *Записки на следователя* от Лев Шейнин?

– Да.

– Спомняте ли си кой е Адмирал Нелсон?

– Да!

– Ами аз съм Адмирал Нелсон.

Това беше огромна изненада. *Адмирал Нелсон* е герой в разказа *Монети с дупка* в споменатия сборник. Повече от 20 години той е най-търсеният обирджия на банки от полицията на големите градове в Европа. Веднъж, на специално изложение в Берлин през 1913 г., успял да отвори две стоманени каси, последен модел, на фирмите-производители „Ото Грил и К^о“ и „Сименс-Шукерт“. Това станало за удивително кратко време в присъствието на представители на фирмите-производители и на многобройна публика. Използвал само собствени подръчни средства и без да задейства алармата. Фирмите му заплатили обещаните парични награди, като едната веднага го поканила на щатна длъжност срещу голяма заплата. Той отказал. Сега този човек стоеше пред нас!

Оказа се, че това е бившият комунар от Комуна „Максим Горки“ Владимир Клейтман, т.е. възпитаник на Макаренко! По онова време – един от много добрите „съветски другари“ на Б. Ганов! Каза ни, че в *Педагогическа поема* е споменат бегло в епизода за среднощните набези на колонистите по мазетата на селяните. Участвал в тях заради уменията му да отключва безшумно и без да оставя следи по брави и катинари.

Няколко пъти той се включваше към групата в свободното ни време. Една вечер отново дойде в голямата ни спалня, говорихме си дълго за различни неща, най-много разбира се за Комуната. Бях купил един малък клавишен инструмент за подарък – „Чижики“, и по едно време засвирих, доколкото можех, ръченица. В началото започна да играе само Банко Ганов, но след малко се включи и Вл. Клейтман. Ако тогава там можеха да бъдат Илф и Петров, вероятно щяха да напишат: „Така, в центъра на Москва, в стая на четвъртия етаж на студентските общежития, през една юлска вечер, един

макаренков възпитаник и един български доцент играеха ръченицата „У Станкини има, мамо, трепетлика!“ пред погледа на десетина български студенти.“

И досега умуваме с колегите си относно тези срещи. За съжаление, Банко Ганов не е между нас и не може да ни помогне по един въпрос. Препрочитаме разказа многократно, но с проф. д-р Лучиян Милков така и не можем да се ориентираме точно кой период от живота на Вл. Клейтман е описан в *Записки на следователя*. В случая съм принуден да използвам лексиката на историците: *Най-вероятно Адмирал Нелсон е събирателен образ на няколко реални личности, една от които е Владимир Клейтман*.

По-важното обаче е нещо друго, което обсъждаме с моя колега. Онова, което А. Макаренко е постигал на практика, е било с огромна значимост за живота на неговите възпитаници. Необяснимо защо този опит – нито докато Макаренко е жив, нито след него, някой успява да повтори, въпреки че е обоснован и теоретично. Нито там, където може да се приложи в цялост (в специализираните възпитателни институции), нито негови отделни аспекти в масовото училище. Четем например за поредна проява на агресия между деца и как се задействат най-различни институции – директори и педагогически съвети, РУО, Агенции за закрила на децата, както и, разбира се – „разговор с психолози“. Излиза, че и професионалистите, и общественото мнение, и журналистите се интересуват изключително много от въпроса за „законовите мерки“, които институциите ще предприемат спрямо провинилите се ученици. И никой не се сеща и не поставя въпроса за *реалните възможности на детските колективи при решаването на такива конфликти, демонстрирани на практика в макаренковия колектив*. Самият той се спира на подобен проблем като съвременник – ученик застрелял учителя си в час. Педагогическият съвет и местните органи „взели мерки“ срещу убиеца. Макаренко задава въпроса: *„А къде са били съучениците на този ученик? Защо са стояли пасивно? Аз не мога да допусна, че подобен случай може да се случи в моя колектив – просто момчетата никога няма да допуснат това! Сами ще се справят!“* Ето такива теми бяха част от разговорите ни с Вл. Клейтман.

По време на стажа се убедихме и в друга теза на Б. Ганов. Той много възторжено и неколкократно ни споменаваше, че „съветските хора се отнасят с много уважение“ към нас, българите, че „към никоя друга нация не проявяват такива чувства“. След случая в ресторант *София* бяхме станали малко скептични, но при друг случай се убедихме, че е прав. Тръгнахме за предварително планираното посещение на Мавзолея

на Ленин. Видяхме огромна опашка от хора – дълга над 150 метра, с редици от по 5-6 души, съветски граждани от цялата страна и чуждестранни туристи. Това означаваше чакане от около 2 часа. Банко Ганов ни успокои с думите: „*Вижте какво ще стане!*“. След това отиде до опашката, някъде на около 10 метра от входа на Мавзолея, и помоли чакащите да ни направят място, защото: „*Наша група из Болгарии*“. И хората ни отстъпиха, макар че бяха чакали повече от час и половина! Ние влязохме след 10 минути.

За съжаление Банко Ганов получи инсулт преди да се пенсионира. Беше мъчително да го гледаме как се движи и да слушаме затруднения му говор. Малко преди инсулта за пръв път го видях в лошо настроение. Събирахме се в 59 кабинет по някакъв повод и, докато чакахме до дойдат другите, му споделих впечатлението си от една беседа на Кирил Василев относно тезата му за *нечестните начини за водене на спор*. Мислех, че Б. Ганов ще откликне с интерес. За моя изненада обаче той изведнъж стана сериозен и заяви: „*Ти знаеш ли, че Кирил Василев приказвал, че в нещата, които съм написал, липсвало собственото ми мислене. Гледай, моля ти се, какви ги говорил!*“ Обърна се и седна на обичайното си място.

Наистина, като виждах неговата работоспособност и всеотдайност в научната и в преподавателската му дейност, подобно мнение беше обидно. За съжаление, и преди този случай, и след него, съм имал многократно възможност да се убедя, че нанасянето на подобни удари е постоянен феномен в академичните среди; те са като че ли закодирани в същността на професията. Става въпрос за удари от рода на крошетата при професионалните боксьори от тежка категория. Колко нервни клетки са унищожили те и колко инфаркта са причинили? Понякога съм се чудил – къде е мярата; не е ли възможно тази *ревност към истината* професионалното съзнание да се изразява в други, не толкова остри форми? Кое кара това съзнание да реагира спонтанно и толкова безжалостно, когато констатира провокиращи го факти в мисленето на другите? (Тук не става въпрос за кавгите на личностна основа – те са друг феномен).

Интересното е, че приблизително по същото време на описаната по-горе неприятна ситуация с Банко Ганов, лично бях свидетел как самият Кирил Василев получи подобно кроше. В 45 аудитория се провеждаше някаква особена форма за научна изява на преподавателите от Философски факултет – публично представяне на поредната книга от нейния автор или на проблем, върху който работят. С голямо

удоволствие присъствах като слушател. Кирил Василев аргументира тезата си за *трите кита в науката*. В нея визираше три науки, които всички частни науки използват като методологическа основа – *философията, математиката и историята*. В този смисъл той ги сравняваше с три кита, подобно на древногръцката легенда за трите кита, които носят върху гърбовете си земното полукълбо, плувайки през океана.

При обсъждането професор Добрин Спасов подкрепи аргументите на автора за статуса на *философията* и на *математиката* като „китове“ и попита: „*А защо историята е също такъв кит ?*“ Кирил Василев отговори: „*Защото е наука за времето*“. На този отговор последва ироничното: „*А времето чия категория е ?*“ (внушавайки, че *време* е философска категория; следователно историята не може да бъде отделен кит). Според хапливата забележка на Д. Спасов „*историята тогава е някакво китче или делфинче в сравнение с философията и математиката !*“ Тук К. Василев кипна, ядоса се много и заяви: „*Ето затова бях против този форум ! Предлагате ми някакви си 20 минути да представя книга от триста страници !*“

За мен това беше пример за професионален боксов удар. Познавах проф. Д. Спасов като изключително коректен човек, невероятен преподавател и затова и досега не мога да си отговоря на зададения по-горе въпрос: *кое кара професионалната съвест да реагира така спонтанно и остро, когато забележи някаква шупла в професионалното мислене ?*

С този въпрос завършвам спомените си. Те, както всички спомени, са тленни, с кратко битие, защото ще си отидат заедно с нас като техни физически носители. Убеден съм обаче, че теоретичното наследство на Н. Чакъров, Ж. Атанасов, В. Бойчева и Б. Ганов притежава други времеви измерения и ще продължава да играе съществена роля при професионалното израстване на студентите дълги години занапред !

проф. д-р Любомир Попов

СУ „Св.Климент Охридски”, Факултет по педагогика

lubomir_popov@mail.bg